

УДК 378.126:37.037“19”

Проценко У. М.
Львівський державний університет фізичної культури

СИСТЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ВИЩИХ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ (70–91 рр. ХХ ст.)

У статті аналізується система підготовки фахівців з фізичного виховання у вищих спеціалізованих навчальних закладах України (1970-1991 рр. ХХ ст.); виокремлюються та характеризуються її складові: теоретична (суспільствознавчі, психолого-педагогічні, спеціальні та медико-біологічні навчальні дисципліни), практична та навчально-дослідницька; наголошується на її ідейності, цілісності та комплексності.

Ключові слова: спеціалізовані навчальні заклади, професійна підготовка, навчально-дослідницька підготовка, практична підготовка.

Головним завданням професійної освіти в сучасних умовах є підготовка кваліфікованих, конкурентоспроможних кадрів із високим рівнем професійних знань, умінь, навичок і мобільності, соціально активних членів суспільства з науковим світосприйняттям, творчим мисленням, кращими людськими рисами. Вона передбачає якісні зміни у концептуальних засадах професійного навчання фахівців фізичного виховання та спорту, що є однією з важливих складових освіти в Україні ХХІ ст. Саме упродовж їх підготовки й навчання у вищих фізкультурних навчальних закладах формуються ті орієнтації, навички, знання, що в подальшому визначатимуть особливості всієї сфери фізичної культури та спорту, її реальне місце та значимість у сучасному суспільстві.

Однак без вивчення та критичного переосмислення досвіду професійної підготовки вітчизняних фізкультурних кадрів в умовах СРСР розробити її життєздатну систему в нових історичних обставинах досить проблематично, оскільки вона потребує збереження певних методичних традицій.

Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту розглядаються у розвідках В. Мартиненка [4], М. Лук'янченка, Є. Сливки [7], Л. Суценко [8]. Дослідженням історії фізкультурної освіти займалися такі науковці, як Т. Васильчук [2], О. Вацеба [3], О. Куценко [3], С. Мединський [5], І. Свістельник [6]. Різні аспекти фізичного виховання як педагогічного процесу, спрямованого на формування здорового, фізично досконалого, соціально активного й морально стійкого покоління, вивчали Е. Вільчковський, Ф. Медвідь, В. Пешков [9; 10], С. Філь [9; 10],

Ю. Шкрєбтій [11], І. Щєрбаков [12] та ін.

Незважаючи на наявність значної кількості педагогічних досліджень, поза увагою науковців залишилися змістові й організаційні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих спеціалізованих навчальних закладах України (70–91 рр. ХХ ст.), що й зумовило вибір нами теми статті. Її **мета** – охарактеризувати систему професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання у спеціалізованих навчальних закладах України (70–91 рр. ХХ ст.).

Головним документом із навчально-виховної роботи у вищих спеціалізованих навчальних закладах досліджуваного періоду був навчальний план, укладений Спорткомітетом СРСР і затверджений Міністерством вищої та середньої спеціальної освіти СРСР – окремо для педагогічного, тренерського факультетів, відділення організатора масової фізкультурно-оздоровчої роботи і туризму та факультету заочного навчання.

Аналіз навчальних планів вітчизняних спеціалізованих навчальних закладів означеного періоду дає підстави стверджувати, що вони мали чітку професійну спрямованість, оскільки передбачали вивчення тих навчальних дисциплін, які забезпечували формування необхідних професійних якостей та педагогічних здібностей майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту.

Щодо теоретичної складової підготовки студентів, то вона охоплювала вивчення суспільствознавчих, психолого-педагогічних, спеціальних та медико-біологічних навчальних курсів. Оволодіння суспільствознавчими дисциплінами (історія КПРС, марксистсько-ленінська філософія, політична економія, науковий комунізм, основи наукового атеїзму, радянське право) сприяло підвищенню рівня політичної грамотності і свідомості майбутнього вчителя, тренера й організатора, їх “... ідейній загартованості і комуністичному вихованню” [9, с. 24]. Під час опанування психолого-педагогічними навчальними предметами студенти отримували знання науково-теоретичних основ своєї спеціальності, формували вміння і навички, необхідні для ефективної організації фізичного виховання дітей та молоді. Вузкопрофесійні знання, вміння й навички майбутні фахівці отримували при вивченні спеціалізованих і загальних курсів із різних видів спорту та підвищення професійної майстерності. Медико-біологічні дисципліни (анатомія і спортивна морфологія, біохімія, спортивна медицина, біомеханіка, лікувальна фізкультура, гігієна та масаж) були включені до навчального плану з метою опанування природничо-наукових і медичних основ фізичної культури та спорту, поглиблення розуміння студентами впливу фізичних вправ на організм людини.

Про важливість практичної складової підготовки майбутніх фахівців

фізичного виховання свідчить велика кількість годин у навчальному плані на виробничу практику студентів. Вона була спрямована на "... закріплення знань, отриманих студентом за час навчання у ВНЗ, ... а також на оволодіння виробничими навичками і передовими методами праці" [1, с. 2]. Завданнями виробничої практики було визначено: "... ознайомлення студентів з організацією, плануванням навчально-виховної і спортивно-масової роботи в школі; навчання студентів застосуванню в умовах школи знань, умінь та навичок, отриманих в інституті; формування основних професійно-педагогічних навичок та умінь, необхідних для роботи вчителя фізкультури та класного керівника; залучення студентів до суспільно корисної діяльності; формування навичок проведення політично-виховної роботи зі школярами; ознайомлення студентів з організацією і методикою проведення простих наукових досліджень у галузі фізичного виховання школярів; надання організаційно-методичної допомоги школам, у яких проводиться практика" [9, с. 79-80]. Цими завданнями і визначалися особливості формування у студентів необхідних професійних якостей.

Практика майбутніх фахівців з фізичного виховання досліджуваного періоду вирізнялася вузькопрофесійною спрямованістю та проходила під керівництвом викладачів спортивно-педагогічної кафедри. Їй передувала довготривала підготовка, упродовж якої студентів навчали складати конспекти занять; підготовляти місця для спортивних занять; перевіряти стан необхідних для уроку обладнання й інвентарю, а також при необхідності ремонтувати його; проводити кожен етап заняття у студентській аудиторії та аналізувати його. Важливою складовою в комплексі навчально-методичних заходів, спрямованих на підготовку студентів до педагогічної практики, було також оволодіння методикою самостійного проведення заняття з фізичного виховання, правильного визначення величини фізичного навантаження для кожного з учнів на уроці. Зі свого багаторічного досвіду І. Філь зауважував: "Студент, який оволодів необхідними вміннями на підготовчому етапі, краще проводить уроки зі школярами, тренування зі спортсменами і глибше аналізує їх зміст при розгляді занять інших студентів-практикантів. А пізніше знання, навички і вміння, отримані у процесі самостійного проведення занять, стають основою для вдосконалення його педагогічної майстерності як вчителя фізичного виховання" [9, с. 73-74].

Вагоме значення у радянську добу надавалося ознайомленню студента-практиканта з основами організації і проведення роботи з підготовки школи до здачі учнями комплексу ГПО. Звісно, оволодіти методикою підготовки школярів до здачі норм цього комплексу впродовж педагогічної практики студент не міг через її обмежені можливості. Але на основі певних знань, отриманих під час практики, молодий фахівець уже у

процесі професійної діяльності, нагромаджуючи практичний досвід роботи з фізичного виховання школярів на уроках фізичної культури та при проведенні тестування їхньої фізичної підготовленості, оволодівав нею (методикою) в повному обсязі.

До комплексу професійних умінь, якими мав оволодіти майбутній учитель фізичної культури за час проходження практики, відносили й низку організаторських і конструктивних умінь. Адже вважалося, що спостерігаючи та вивчаючи учнів, прищеплюючи їм прагнення до фізичної досконалості, майбутній фахівець повинен навчитися: а) мобілізувати і направляти зусилля учнів на успішне виконання програми з фізичного виховання; б) забезпечувати колективне розв'язання школярами завдань фізичного виховання; в) керувати класом на уроці та великою кількістю школярів під час їхньої участі в різноманітних спортивно-масових заходах.

Необхідним у практичній підготовці майбутнього вчителя фізичної культури у цей період визнавалося й формування у студентів науково-дослідницьких умінь. Ішлося про вміння знаходити та аналізувати наукові і методичні розробки щодо шляхів, форм та засобів фізичного виховання школярів під час виконання курсових та дипломних робіт, при підготовці доповідей на семінарських заняттях, виступів на наукових конференціях, при підготовці до участі у конкурсах наукових робіт. Щодо навичок застосовувати ці вміння у практичній діяльності справедливо зазначалося, що це можливо лише за умови багаторічної професійної діяльності.

Належне місце у проходженні практики відводилося вмілому керівництву і наставництву, яке здійснювали методисти профільюючих кафедр та вчителі фізичної культури. До їх обов'язків входило застосування таких форм, методів і прийомів роботи з практикантами, які б могли забезпечити успішне розв'язання поставлених завдань. Однією з таких форм була ознайомчо-настановча конференція в інституті перед виходом студентів на практику. На конференції до відома майбутніх практикантів доводилися завдання і зміст педагогічної практики. Упродовж зазначеної практики кафедрою теорії і методики фізичного виховання спільно зі спортивно-педагогічними кафедрами проводилися методичні заняття і наради з практикантами за поточними результатами роботи у школах, надавалися рекомендації щодо планування, організації, контролю й обліку фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи зі школярами.

Визначальну роль у формуванні професійних якостей практикантів відігравало виконання спеціальних завдань, які відображали вимоги до спеціаліста з фізичної культури і спорту, що працює у школі. Ці завдання розроблялися викладачами кафедр теорії і методики фізичного виховання, спортивно-педагогічних, суспільних та медико-біологічних дисциплін, педагогіки та психології. При їх розробці чітко вказувалося, на виховання

яких професійних якостей у студента повинно бути направлене виконання кожного завдання. Наприклад, один з комплексів, спрямований на формування у студентів любові до професії, працелюбства, інтересу до справи, дисциплінованості, цілеспрямованості, вимогливості до себе, включав такі завдання: відвідування уроків, які проводив учитель фізкультури, з обов'язковим їх методичним аналізом; відвідування уроків інших студентів-практикантів та участь у їхньому аналізі; проведення хронометражу уроку із записом його короткого аналізу, складання протоколу, хронологічної карти, здійснення пульсометрії на уроці, складання протоколу і графіка даних пульсометрії; проведення педагогічного спостереження та складання письмового аналізу діяльності студента-практиканта на уроці фізкультури або на занятті у спортивній секції та передбачав знання технології обліку й оцінки якості процесу фізичного виховання [9, с. 85].

У професійному становленні студента як майбутнього фахівця велике значення відігравав ґрунтовний аналіз методистом і вчителем фізичної культури проведених ним уроків. Це давало практиканту змогу краще оволодіти методикою фізичного виховання у школі, набути необхідних конструктивних, проєктивних і гностичних умінь. Сама присутність на уроці методиста дисциплінувала студента і підвищувала його відповідальність у виконанні завдань практики.

Важливим моментом в успішному проведенні практики визнавалася профілактична робота методиста і вчителя з метою запобігання конфліктним ситуаціям між студентами-практикантами й учнями. Якщо ж такі ситуації все ж виникали, то слід було покладатися на мудрість методиста і вчителя у їх розв'язанні.

Ще однією вагомою складовою підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання досліджуваного періоду була навчально-дослідницька робота студентів. У спеціалізованих навчальних закладах фізкультурного профілю означеного періоду вона мала на меті низку перспективних завдань, а саме – "... виховання у студентів глибокого розуміння мети і завдань фізичної культури та спорту, розвиток радянського фізкультурного руху" [10, с. 5]. Вважалося, що тільки на основі їх належного розуміння майбутні спеціалісти зможуть правильно використовувати на практиці набуті знання, навички й уміння.

У процесі навчально-дослідницької роботи розв'язувалися й такі важливі завдання, як оволодіння методикою і технічними засобами навчання та тренування тих, хто займався фізичною культурою та спортом. Водночас вивчалися не тільки спортивно-педагогічні дисципліни, а й теорія і методика фізичного виховання, основи спортивного тренування і педагогіки.

До завдань навчально-дослідницької роботи входило і виховання у

студентів прагнення до здобуття, розширення та поглиблення професійних знань, формування вмінь знаходити, аналізувати і застосовувати на практиці наукову інформацію; вивчати особливості поведінки та діяльності тих, хто тренувався, брав участь у змаганнях і уроках фізичної культури.

Упродовж навчально-дослідницької роботи студентів реалізовувалися не тільки перспективні, а й поточні навчальні завдання: "... розвиток інтересу до предмета, який вивчався, підвищення їхньої (студентів. – У.П.) пізнавальної активності на лекційних та практичних заняттях, поглиблення засвоєння знань і відповідно успішності" [9, с. 34]. Навчально-дослідницька діяльність студентів у спеціалізованих навчальних закладах, що займалися підготовкою майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту, була тісно пов'язана з аналогічною роботою студентів у наукових гуртках, студентському науковому товаристві та студентських науково-дослідницьких радах. Цей зв'язок простежувався передовсім при виконанні курсових проектів зі спеціалізації, проведенні фахових досліджень у рамках роботи студентського наукового гуртка. Про результати зазначених робіт майбутні фахівці доповідали на підсумкових наукових конференціях і після відповідного оформлення їх представляли на закритих конкурсах наукових робіт [10, с. 6].

Отже, здійснений нами аналіз системи професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання у спеціалізованих навчальних закладах України (70–91 рр. ХХ ст.) дає підстави стверджувати, що вона охоплювала теоретичну, практичну та навчально-дослідницьку складові і характеризувалася ідейною спрямованістю, цілісністю та комплексністю. Кожен із виокремлених чинників передбачав виконання певних завдань і загалом забезпечував реалізацію поставленої мети – високоякісну професійну підготовку майбутніх фахівців з фізичного виховання.

Використана література:

1. Бюллетень МВССО СССР. – 1975. – № 7. – С. 2.
2. *Васильчук Т. В.* Підготовка науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в УРСР 1940-х рр. / Т. В. Васильчук // Наукові праці історичного факультету Запорізького нац. ун-ту. – 2010. – Вип. XXVIII. – С. 253-257.
3. *Вацеба О. М.* З історії розвитку вищої фізкультурної освіти в Україні (на прикладі Львівського державного інституту фізичної культури) / О. М. Вацеба, О. В. Куценко // Актуальні проблеми фізичного виховання і спорту. – Харків : ОВС, 2005. – С. 4-6.
4. *Мартиненко В. В.* Безперервна підготовка фахівців фізичного виховання і спорту // Наукові праці. – Випуск 99. – Т. 112. – С. 111-115.
5. *Мединський С. В.* Історичні паралелі щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту / С. В. Мединський // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. – Вип. 10: У 4-х т. – Львів : НВФ "Українські технології", 2006. – Т. 4. – Кн. 2. – 400 с.
6. *Свістельник І. Р.* Особливості формування системи вищої фізкультурної освіти та її інформаційного забезпечення у 20-40-х роках ХХ століття / І. Р. Свістельник // Теорія та методика фізичного виховання. – 2008. – № 2. – С. 3-6.

7. Сливка Є. До проблеми розвитку професійної компетентності вчителів фізичної культури / Є. Сливка // Молода спортивна наука України. – 2011. – Т. 4. – С. 145-148.
8. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту: інформаційний аспект / Л. П. Сущенко // Зб. наук. пр. – Миколаїв, 2000. – Т. 7 : Педагогіка. – С. 100-103.
9. Филь С. Н. Профессиональная подготовка студентов в институте физической культуры / С. Н. Филь, В. П. Пешков. – К. : Вища шк., 1985. – 135 с.
10. Филь С. Н. Учебно-исследовательская работа студентов в физкультурном вузе / С. Н. Филь, В. П. Пешков. – К. : Вища шк., 1983. – 62 с.
11. Шкретій Ю. М. Стан та напрямки удосконалення системи підготовки кадрів для фізичного виховання і спорту // Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні : матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції / за ред. В. І. Завацького, Ю. М. Шкретія. – Київ-Луцьк : Веже. – 1996. – С. 3-16.
12. Щербаков И. И. Физкультурному образованию – непрерывный характер // Теория и практика физической культуры. – 1990. – № 7. – С. 7-9.

ПРОЦЕНКО У. Н. Система подготовки специалистов физического воспитания в высших специализированных учебных заведениях Украины (1970–1991 гг.).

В статье анализируется система подготовки специалистов по физическому воспитанию в высших специализированных учебных заведениях Украины (1970–1991 гг.). Выделяются и характеризуются ее составляющие: теоретическая (обществоведческие, психолого-педагогические, специальные и медико-биологические учебные дисциплины), практическая и учебно-исследовательская; акцентируется на ее идейности, целостности и комплексности.

Ключевые слова: высшие специализированные учебные заведения, профессиональная подготовка, учебно-исследовательская подготовка, практическая подготовка.

PROCENKO U. M. The system of the academic preparation the athletic training staff in the Ukrainian specialized institutions of higher education (in the 70's – 91 of the XX c.)

In the article it has been analysed the system of the academic preparation the athletic training staff in the Ukrainian specialized institutions of higher education (in the 70's – 91 of the XX c.); its basic components are also analysed and singled out, especially theoretical (disciplines in social studies, psycho-pedagogical, educational, special and medicobiological disciplines), practical and educational research components; it has been stressed on its ideological content, integrity and complexity.

Keywords: specialized institutions of higher education, professional preparation, educational research preparation, practical preparation.